

УДК 342.951:341.7

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.38>

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ
ОХОРОНИ ЗАКОРДОННИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ІНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ
ТА РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Білецький В.О.,
*кандидат наук з державного управління, доцент,
начальник кафедри спеціальних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
ORCID: 0000-0003-0290-097X
e-mail: bilviach8388@gmail.com*

Туз О.С.,
*начальник групи інформатизації навчання
відділу організації освітнього процесу
навчально-методичного центру
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-8675-369X
e-mail: otuz841@gmail.com*

Білецький В.О., Туз О.С. Організаційно-правовий механізм охорони закордонних дипломатичних установ України в умовах воєнного стану.

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз організаційно-правового механізму охорони закордонних дипломатичних установ України в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що трансформація безпекового середовища, спричинена повномасштабною збройною агресією проти України, зумовила необхідність перегляду традиційних підходів до організації охорони дипломатичних установ як елементів зовнішньополітичної інфраструктури держави. Доведено, що чинне нормативно-правове регулювання має багаторівневий характер і ґрунтується на поєднанні міжнародно-правових стандартів, національного законодавства та відомчих актів, однак характеризується фрагментарністю та недостатньою системністю.

Сформульовано авторське визначення організаційно-правового механізму охорони закордонних дипломатичних установ України як нормативно врегульованої та інституційно забезпеченої багаторівневої системи правових норм, суб'єктів, організаційних форм і процедур, спрямованої на запобігання, припинення та мінімізацію наслідків посягань на дипломатичні установи України за кордоном і забезпечення безперервності їх функціонування в умовах воєнного стану. Визначено структурні елементи механізму: нормативний, інституційний, функціональний, координаційний та адаптаційний.

Особливу увагу приділено ролі військовослужбовців Державної прикордонної служби України, які виконують функції чергових комендантів у закордонних дипломатичних установах. Проаналізовано їх повноваження щодо забезпечення режиму доступу, застосування заходів фізичного впливу, документування інцидентів та організації взаємодії з компетентними органами держави перебування. Обґрунтовано необхідність нормативного уточнення їх статусу з урахуванням екстериторіального характеру діяльності та міжнародно-правового режиму недоторканності дипломатичних приміщень.

Запропоновано напрями вдосконалення нормативного регулювання та інституційної організації охорони, спрямовані на підвищення адаптивності механізму до умов гібридних загроз і воєнного стану.

Ключові слова: організаційно-правовий механізм, охорона дипломатичних установ, воєнний стан, Державна прикордонна служба України, черговий комендант, міжнародні стандарти безпеки.

Biletskyi V.O., Tuz O.S. Organizational and legal mechanism for the protection of foreign diplomatic missions of Ukraine under martial law.

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the organizational and legal mechanism for the protection of foreign diplomatic missions of Ukraine under martial law. It is substantiated that the transformation of the security environment caused by the full-scale armed aggression against Ukraine has necessitated a reconsideration of traditional approaches to the protection of diplomatic missions as elements of the state's foreign policy infrastructure. It is established that the current regulatory framework is multi-level and based on the interaction between international legal standards, national legislation and departmental regulations; however, it remains fragmented and insufficiently systematized.

The author formulates a definition of the organizational and legal mechanism for the protection of foreign diplomatic missions of Ukraine as a normatively regulated and institutionally supported multi-level system of legal norms, authorized subjects, organizational forms and procedures aimed at preventing, terminating and minimizing the consequences of encroachments on Ukrainian diplomatic missions abroad, as well as ensuring the continuity of their functioning under martial law. The structural elements of the mechanism are identified as normative, institutional, functional, coordination and adaptive components.

Particular attention is paid to the role of servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine who perform the duties of duty commandants in foreign diplomatic missions. Their powers regarding access control, use of physical force, documentation of incidents and coordination with competent authorities of the receiving state are analyzed. The necessity of further normative clarification of their legal status is substantiated, taking into account the extraterritorial nature of their activity and the international legal regime of inviolability of diplomatic premises.

The article proposes directions for improving regulatory regulation and institutional organization of protection aimed at increasing the adaptability of the mechanism to hybrid threats and wartime conditions.

Key words: organizational and legal mechanism, protection of diplomatic missions, martial law, State Border Guard Service of Ukraine, duty commandant, international security standards.

Постановка питання. Забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ України в умовах воєнного стану набуває принципово нового змісту. Якщо в період відносної міжнародної стабільності охорона дипломатичних представництв сприймалася переважно як стандартна функція держави перебування відповідно до статті 22 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року [1], то повномасштабна збройна агресія проти України істотно змінила характер і спектр загроз. Закордонні дипломатичні установи України дедалі частіше стають об'єктами політично мотивованих провокацій, актів вандалізму, масових протестних акцій, інформаційно-психологічного впливу та кіберінцидентів.

У таких умовах традиційна модель охорони, що ґрунтується виключно на виконанні державою перебування міжнародно-правового обов'язку належної обачності (*due diligence*) [2, с. 94–96; 3, с. 761–763], виявляється недостатньою. Вирішального значення набуває внутрішньодержавний організаційно-правовий механізм охорони, який має забезпечувати інтеграцію міжнародних стандартів із національним законодавством, інституційною діяльністю уповноважених суб'єктів та адаптацією до умов воєнного стану.

Особливої уваги потребує визначення ролі військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), які виконують функції чергових комендантів у закордонних дипломатичних установах. Саме вони є ключовою ланкою оперативного рівня охоронного механізму та забезпечують практичну реалізацію режиму безпеки.

Метою статті є формування концептуально цілісної моделі організаційно-правового механізму охорони закордонних дипломатичних установ України в умовах воєнного стану та визначення ролі військовослужбовців Державної прикордонної служби України як ключового суб'єкта його оперативного рівня.

Стан наукового дослідження проблематики. Проблематика дипломатичної недоторканності та міжнародно-правових гарантій безпеки дипломатичних установ ґрунтовно розроблена у

доктрині міжнародного права. У працях Е. Denza та М. Shaw розкрито зміст обов'язку держави перебування щодо забезпечення недоторканності дипломатичних приміщень [2, с. 90–99; 3, с. 758–765]. Водночас зазначені дослідження зосереджені переважно на міжнародно-правовій відповідальності держави перебування та не аналізують внутрішньодержавний механізм організації охорони з боку держави акредитації.

У вітчизняній науці міжнародного та адміністративного права питання організації діяльності державних органів у сфері безпеки досліджувалися у працях Ю. Битяка [4], а також у межах конституційних засад забезпечення безпеки держави [5]. Концепції організаційно-правових механізмів державного управління сформовані в адміністративно-правовій доктрині, проте вони здебільшого орієнтовані на внутрішньодержавні процеси та не враховують специфіку екстериторіального функціонування дипломатичних установ.

Проблематика діяльності ДПСУ та її адміністративно-правового статусу розкривалася у законодавстві України, зокрема у Законі України «Про Державну прикордонну службу України» [7]. Однак функціонування військовослужбовців ДПСУ у складі закордонних дипломатичних установ України як елементу системи зовнішньої безпеки держави спеціально не деталізовано.

Таким чином, у науковій літературі відсутнє комплексне дослідження організаційно-правового механізму охорони закордонних дипломатичних установ України з акцентом на діяльність військовослужбовців ДПСУ в умовах воєнного стану.

Виклад матеріалу дослідження. Поняття організаційно-правового механізму охорони. У юридичній науці категорія «механізм» використовується для позначення системи взаємопов'язаних засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація певної функції держави [4]. На відміну від сукупності норм, механізм охоплює інституційний, процедурний і функціональний виміри.

З огляду на це організаційно-правовий механізм охорони закордонних дипломатичних установ України доцільно визначати як нормативно врегульовану та інституційно забезпечену багаторівневу систему правових норм, суб'єктів, організаційних форм і процедур, спрямовану на запобігання, припинення та мінімізацію наслідків посягань на дипломатичні установи України за кордоном, а також на забезпечення безперервності їх функціонування в умовах воєнного стану.

Таке визначення відображає п'ять ключових ознак: нормативну визначеність; інституційну забезпеченість; багаторівневність (міжнародний, національний, міжвідомчий рівні); превентивну спрямованість; адаптивність до умов воєнного стану.

Структурні елементи механізму. Нормативний елемент охоплює міжнародні договори (зокрема Віденську конвенцію 1961 року [1]), Конституцію України [5], Закон України «Про дипломатичну службу» [6], Закон України «Про Державну прикордонну службу України» [7], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [8] та підзаконні акти.

Інституційний елемент включає органи зовнішніх зносин, суб'єктів сектору безпеки і оборони та військовослужбовців ДПСУ, які виконують функції чергових комендантів.

Функціональний елемент проявляється у формах охоронної діяльності: забезпеченні режиму доступу, реагуванні на інциденти, координації з правоохоронними органами держави перебування, документуванні подій.

Координаційний елемент полягає у взаємодії з органами держави перебування відповідно до міжнародно-правових стандартів [1].

Адаптаційний елемент забезпечує зміну режиму охорони залежно від рівня загроз.

Роль військовослужбовців ДПСУ – чергових комендантів. Відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» ДПСУ є правоохоронним органом спеціального призначення з військовими формуваннями [7]. Виконання функцій чергового коменданта у закордонних дипломатичних установах становить специфічний напрям її діяльності.

Повноваження чергового коменданта охоплюють: організацію та контроль режиму доступу; перевірку документів; координацію дій чергових нарядів; реагування на спроби несанкціонованого проникнення; застосування заходів фізичного впливу відповідно до законодавства [7]; документування інцидентів; взаємодію з правоохоронними органами держави перебування.

Особливої уваги потребує питання застосування заходів фізичного впливу. Відповідно до законодавства України військовослужбовці мають право застосовувати силу у випадках необхідності захисту життя, здоров'я та припинення правопорушень [7]. Проте в умовах екстериторіального функціонування та міжнародно-правового режиму недоторканності дипломатичних приміщень такі дії мають бути чітко співмірними та правомірними відповідно до міжнародних стандартів [9].

Документування інцидентів є важливим елементом підзвітності та міжнародно-правового захисту інтересів України. Належна фіксація подій дозволяє ініціювати дипломатичні процедури у випадках неналежного виконання державою перебування своїх зобов'язань [1].

Трансформація міжнародно-правових стандартів охорони в умовах збройного конфлікту. Міжнародно-правова основа охорони дипломатичних установ закріплена насамперед у статті 22 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року [1], відповідно до якої держава перебування зобов'язана вживати всіх належних заходів для захисту приміщень дипломатичного представництва від будь-якого вторгнення або заподіяння шкоди. У міжнародній доктрині цей обов'язок тлумачиться як обов'язок належної обачності (*due diligence*) [2, с. 94; 3, с. 760].

Отже, в умовах війни міжнародно-правові стандарти виступають необхідною передумовою формування національного механізму охорони.

Нормативні прогалини та ризики правової невизначеності. Аналіз чинного законодавства України свідчить про відсутність спеціального комплексного нормативного акта, який би системно регулював охорону закордонних дипломатичних установ. Закон України «Про дипломатичну службу» [6] визначає статус установ, однак не деталізує механізм їх охорони. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» [7] встановлює загальні повноваження військовослужбовців, проте не враховує специфіку їх діяльності за кордоном.

Режим доступу як ключовий превентивний інструмент. Режим доступу до приміщень дипломатичної установи є центральним елементом превентивної складової механізму. Він охоплює: перевірку документів; ведення обліку відвідувачів; контроль переміщення осіб у межах установи; тимчасове обмеження доступу у разі загрози.

В умовах воєнного стану режим доступу трансформується з формальної процедури в інструмент управління ризиками. Черговий комендант ДПСУ фактично виконує функцію первинного фільтра безпеки. Саме від його професійної оцінки ситуації залежить своєчасність виявлення потенційних загроз.

Доцільним є нормативне закріплення багаторівневої моделі режиму доступу: стандартний режим, посилений режим, кризовий режим.

Застосування заходів фізичного впливу: принципи пропорційності та правової визначеності. Відповідно до національного законодавства військовослужбовці ДПСУ мають право застосовувати заходи фізичного впливу та спеціальні засоби у разі необхідності [10]. Водночас в межах дипломатичної установи реалізація таких повноважень має здійснюватися з урахуванням: принципу необхідності; принципу пропорційності; принципу мінімізації шкоди; міжнародно-правового режиму недоторканності.

У контексті міжнародних стандартів застосування сили має відповідати базовим принципам, закріпленим у міжнародних документах ООН щодо правоохоронної діяльності [9].

Таким чином, правова визначеність щодо застосування сили є не лише внутрішнім питанням організації служби, а й елементом міжнародної правосуб'єктності держави.

Гібридні загрози та розширення функціонального змісту охорони. Сучасні загрози виходять за межі фізичного впливу. До них належать: кібератаки; інформаційні кампанії; масові координовані провокації; психологічний тиск. У цьому контексті механізм охорони повинен інтегрувати елементи інформаційної та кібербезпеки. Черговий комендант набуває функції координатора між фізичною та технічною безпекою. Перспективним є впровадження систем ризик-менеджменту відповідно до міжнародних стандартів управління ризиками [10].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати комплексні теоретичні та прикладні висновки щодо особливостей функціонування організаційно-правового механізму охорони закордонних дипломатичних установ України в умовах воєнного стану.

По-перше, встановлено, що охорона закордонних дипломатичних установ України є багаторівневим правовим явищем, яке поєднує міжнародно-правові гарантії, національне нормативне регулювання та інституційну діяльність уповноважених суб'єктів. У період воєнного стану зазначена система набуває ознак інтегрованої моделі безпекового управління, що виходить за межі традиційного розуміння фізичного захисту об'єкта.

По-друге, доведено, що міжнародно-правові стандарти, закріплені у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, формують мінімальні рамкові гарантії безпеки дипломатичних установ. Водночас вони не визначають внутрішню модель організації охорони державою акреди-

тації, що зумовлює необхідність формування ефективного національного організаційно-правового механізму, здатного функціонувати в умовах підвищених ризиків.

По-третє, обґрунтовано, що організаційно-правовий механізм охорони закордонних дипломатичних установ України доцільно розглядати як нормативно врегульовану, інституційно забезпечену багаторівневу систему взаємопов'язаних правових норм, суб'єктів, організаційних форм і процедур, спрямовану на запобігання, припинення та мінімізацію наслідків посягань, а також на забезпечення безперервності функціонування дипломатичних установ в умовах воєнного стану. Такий підхід дозволяє відійти від фрагментарного аналізу окремих повноважень та перейти до цілісного розуміння механізму як системи.

По-четверте, встановлено, що ключовою ланкою оперативного рівня механізму є військовослужбовці Державної прикордонної служби України, які виконують функції чергових комендантів у закордонних дипломатичних установах. Саме вони забезпечують практичну реалізацію режиму доступу, здійснюють первинне реагування на інциденти, застосовують передбачені законом заходи впливу, здійснюють документування подій та координують взаємодію з правоохоронними органами держави перебування.

По-п'яте, доведено, що чинне нормативне регулювання не містить комплексної та системно узгодженої моделі організації охорони закордонних дипломатичних установ України. Норми розпорошені у різних законодавчих та підзаконних актах, що створює ризики правової невизначеності, особливо щодо порядку застосування заходів фізичного впливу військовослужбовцями ДПСУ в умовах перебування за межами території України.

По-шосте, встановлено, що в умовах воєнного стану механізм охорони повинен включати адаптаційний компонент, який забезпечує перехід до посиленого режиму функціонування залежно від рівня загроз. Запровадження багаторівневої моделі режимів охорони (стандартний, посилений, кризовий) дозволяє підвищити оперативність управлінських рішень та зменшити ризики затримки реагування.

По-сьоме, обґрунтовано необхідність розширення функціонального змісту механізму з урахуванням гібридних загроз, зокрема кіберінцидентів та інформаційно-психологічних впливів. У сучасних умовах охорона дипломатичних установ повинна інтегрувати фізичну, інформаційну та організаційну складові безпеки.

По-восьме, сформульовано напрям удосконалення нормативного регулювання, який передбачає систематизацію законодавства, нормативне закріплення статусу чергового коменданта як спеціалізованої категорії військовослужбовців ДПСУ та деталізацію процедур застосування заходів впливу і документування інцидентів з урахуванням міжнародно-правового режиму недоторканості дипломатичних приміщень.

Таким чином, ефективність організаційно-правового механізму охорони закордонних дипломатичних установ України в умовах воєнного стану безпосередньо залежить від чіткості нормативного визначення, інституційної узгодженості та професійної спроможності військовослужбовців Державної прикордонної служби України, які забезпечують реалізацію охоронної функції держави за межами її території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Vienna Convention on Diplomatic Relations: Convention of 18 April 1961. United Nations Treaty Series. 1964. Vol. 500. P. 95–261.
2. Denza E. Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2016. 480 p.
3. Shaw M.N. International Law. 8th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 1032 p.
4. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник. Харків: Право, 2020. 720 с.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 26. Ст. 219.
7. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

9. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials: adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 1990.
10. International Organization for Standardization. ISO 31000: Risk management – Guidelines. Geneva: ISO, 2018. 16 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Білецький В.О., Туз О.С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0